

SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN ÖZEL TASARRUFLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yrd.Doç.Dr.Berna BALCI İZGİ
Gaziantep Üniversitesi
İİBF/İktisat Bölümü
izgi@gantep.edu.tr

ÖZET

Sosyal güvenliğin hanehalkı tasarrufu üzerindeki etkilerinin bilinmesi; emeklilik ile ilgili yasaların tasarruf davranışı üzerindeki etkilerini belirlemede politik açıdan kritik bir öneme sahiptir. Teorik açıdan yaşam süreci teorisi çerçevesinde konuya bakıldığında, emeklilik dönemindeki ödemelerin, bireyin tasarruf davranışı üzerinde negatif bir eğilim oluşturduğu kabul edilmektedir. Ancak sosyal güvenliğin tasarruf veya özel tasarruf üzerindeki etkisini niceliksel olarak ölçmek, basit bir teorik çerçevede bile oldukça zor görünmektedir. Emeklilik ve emeklilik dışı birikimler arasındaki ikamenin derecesi çok çeşitli faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Bu faktörlerden bazıları, likidite kısıtı, miras motifi, iskonto faktörü ve getiri oranlarının büyüklüğüdür. Bu nedenle, sosyal güvenliğin tasarruf üzerindeki etkisini niceliksel olarak ölçme sorunu teorik olmaktan çok ampirik olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı 1972-2003 döneminde Türkiye’de sosyal güvenliğin özel tasarrufları arttırıcı ya da azaltıcı yönde etkilediğini araştırmaktır. Bu kapsamda doğrusal regresyon modeli yöntemi ile tahmin yapılmıştır. Bulgular, Türkiye’de sosyal güvenlik primleri ile özel tasarruf arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu konudaki çalışmaların dayandığı bir temel olarak, yaşam süreci teorisine (life-cycle hypothesis) göre, Türkiye gibi genç nüfusun yaşlı nüfusa göre nisbi olarak fazla olduğu bir ülkede özel tasarrufların pozitif çıkması beklenen bir sonuçtur.

Anahtar Kelimeler:Sosyal güvenlik, özel tasarruf, dağıtım sistemi.

ABSTRACT

The relationship between social security and private savings, is crucial for important policy issues such as establishing the effects of changes in pension legislation on saving behaviour. From a theoretical point of view, the life-cycle framework suggests that the provision of public benefits after retirement constitutes a negative incentive to accumulate resources during one’s working life. As the degree of substitutability between pension and non pension accumulations depends on a variety of factors ranging from the presence of liquidity constraints , bequest motives, to the size of discount factors and rates of return. The complexity of the problem makes it likely that quantification of the relationship between social security and saving will be empirical rather than theoretical.

The purpose of this study is to analyse the effects of social security on private savings for 1972-2003 period in Turkey. The method of the study is linear regression with least squares. The findings indicated that there is positive relationship between social security premiums and private savings. Since Turkey is a young population country, the results are expected to be positive.

1. GİRİŞ

Sosyal güvenlik, bireyin karşılaşacağı ve yaşamı için tehlike oluşturan olaylara karşı bir güvence arayışının ürünüdür. Sosyal güvenlik sistemi genellikle, fakir ve zaruret içinde bulunan kimselerle ilgili olarak ortaya çıkar. Ancak, fakirliği önlemekten daha fazla ve geniş araçlara sahip olan sosyal güvenlik, kişilere bir güvenlik duygusu sağlama fonksiyonunu üstlenmektedir (Koç,2005,1). Sosyal güvenliğin bir sistem olarak varlığının kaynakları;

- Bir insan hakkı olması,
- Bir kamu görevi olması,
- Kontrol dışında oluşan tehlikelerin zararlarından kurtarıcı bir sistem olması,
- Bu zararlara karşı bireylere azami çalışma gücünü yeniden kazanma ve asgari insan haysiyetine yaraşır asgari gelir garantisi sağlayan bir sistem olması,
- Koruduğu esas birimin aile olması ve aile çevresine sahip olmayanlara da sosyal refah hizmetleriyle işbirliği gerektiren bir sistem olmasıdır (Çubuk,1983,s.165).

Yukarıda sıralanan özelliklere sahip bir sosyal güvenlik sistemi, bir toplumda yaşayan bireylerin sosyal güvenliklerini sağlamak üzere devletçe düzenlenen kurumlar topluluğudur (TC Anadolu Üniversitesi,2003,s.253). Sosyal güvenlik sisteminin amacına ulaşmada yararlandığı araçlardan en önemlileri sosyal sigortalar ve sosyal yardımlardır. Sosyal sigortalar, "mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik risklerden dolayı geliri ve kazancı devamlı olarak veya geçici olarak kesilmiş, yahut azalmış bulunan fertlerin geçim ve yaşama ihtiyaçlarını karşılayan, devlet güvencesine dayalı, öncelikle kişilerin gelirlerinin devamlılığını amaçlarken, karşılamak zorunda olduğu bütün risklere karşı alınması gereken önleyici tedbirleri de beraber getiren tedbirler bütünüdür" (Gönencan, 1992,s.358).

Sosyal sigortaların, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 102 sayılı ve 1952 tarihli Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Anlaşması hükümlerine göre- 9 ana kolu vardır (TOSYÖV,1994,s.19). Bunlar:

- Hastalık halinde sağlık yardımı (tıbbi bakım),
- Hastalık ödenekleri (kaybedilen kazancın karşılanması)
- Analık
- Malullük
- Yaşlılık
- İş kazası ve meslek hastalığı

- Ölüm (yakın mirasçılarının korunması)
- Aile ödenekleri ve
- İşsizlik

Bir de sosyal yardım ve hizmetler bulunmaktadır ki, bunlardan sosyal yardımlar sosyal sigortaların kapsamı dışında kalan grupları veya sosyal sigortalara dahil olup yeterince korunamayanları çeşitli sosyal risklere karşı korumaktadır. 1983 tarih ve 2828 sayılı Kanun'un 3. maddesine göre sosyal hizmetler, kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi manevi ve sosyal yoksulluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunların önlenmesi ve çözümlenmesine yardımın oluşmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür. Sosyal yardımlar, muhtaç kimselere yönelik olarak, zorunlu katılım ilkesine dayanmayan ya da katılma ile yapılan yardım arasında bir ilişki bulunmayan, devlet bütçesiyle ya da özel vergilerle finanse edilen kamu yardımları olarak tanımlanabilir (TC Anadolu Üniversitesi,2003,s.254). Yaşlı ve sakatlara aylık bağlanması, muhtaç olanlara doğum yardımı, kira ya da yakacak yardımı, deprem evlerinden yararlanma, kreş, huzurevi, rehabilitasyon merkezi kurulması gibi hizmetler en sık karşılaşılan sosyal yardımlardır. Sosyal sigortalar ile sosyal yardımlar arasındaki en büyük fark, finansman kaynağından kaynaklanmaktadır. Sosyal sigortalarda sigortadan yararlananların belli bir oranda prim ödemeleri zorunlu iken, sosyal yardımlar tamamen devlet bütçesinden karşılanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde genellikle, tarihi gelişim sürecinde öncelikle sosyal yardımlar gözlenmiş, sonra sosyal sigortalar kurulmuş ve günümüzde sosyal yardımlar hız kazanarak bir gelişim göstermiştir (Çelikoğlu,1994,s.13).

Bu çalışmanın amacı, Sosyal Güvenlik Sistemlerinin ekonomi ve özellikle tasarruflar üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalardan esinlenerek, Türkiye için Sosyal Güvenlik Sisteminin özel tasarruflar üzerindeki etkisini ölçmeye çalışmaktır. Hipotez "Sosyal Güvenlik Sistemi özel bireysel tasarrufları azaltır" şeklindedir. Çalışmada temel olarak Alicia Munnell'in 1974 yılındaki ABD için yapmış olduğu, "The Effects Of Social Security On Personal Saving", ve Martin Feldstein tarafından 1979'da ABD için yapılan, "The Effect Of Social Security On Saving", çalışmalardan esinlenilmiştir. Her iki yazarın bulguları ABD ekonomisi için 0 ile 1 arasında ya da birebir oranda sosyal güvenliğin özel tasarrufları azalttığı yönündedir. Dayanak noktası Modigliani'nin yaşam süreci yaklaşımına (Life Cycle Hypothesis) dayanmaktadır. Bu çerçevede, öncelikle sosyal güvenliğin ekonomi üzerindeki etkileri ve tasarruflar ve sosyal güvenlik konularında yapılmış çalışmaların bir özeti sunulacaktır. Uygulanan ekonometrik model Munnell'in kullandığı modelin kısaltılmış bir halidir. Veri seti oluştururken özel tasarrufu tesbit etme konusunda bir takım güçlüklerle karşılaşmış ve bu konuda Sermaye Piyasası Kurulu'nun aylık ve yıllık bültenlerinden yararlanılmıştır.

2. Sosyal Güvenlik Fonlarının Ekonomi Üzerindeki Etkileri

Sosyal güvenlik, sigorta yardımları aracılığıyla bireylerin gelir kaynaklarının bir tür düzenleyicisidir. Ücret gelirinin yerini almak için sigorta kollarından geçici

işgöremezlik ödeneği, sürekli işgöremezlik geliri verme ve yaşlılık aylığı bağlama gibi parasal yardımlar yapılmaktadır (Güzel;Okur,2004,s.59). Bununla izlenen amaç, hastalık, kaza, sakatlık ve yaşlılık nedeniyle çalışamayacak durumda olanların gelir kaybını kısmen önlemektir. Prim oranlarının ve sigorta yardımlarının azaltılıp çoğaltılması, bireylerin satın alma güçlerini olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Bu durumun ekonomik yansımaları da kaçınılmaz olmaktadır. Bunun yanı sıra çalışanların sağlık ve diğer ekonomik sorunlarını iyileştiren sosyal güvenlik, emek gücünün üretimdeki kapasitesini arttırmıştır. Sosyal güvenlik bu yönü ile sigortalılara tıbbi yardımları yaparken, hem sağlıklı bir toplumun oluşturulmasına hem de tıptaki teknik ilerlemelere katkıda bulunmaktadır.

Devletçe uygulanan sosyal güvenlik politikalarının dolaylı olarak istihdam üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Örneğin, teknoloji yoğun işletmelerde, emek yoğun işletmelere oranla sigorta primlerinin yükü daha az olmaktadır. Sigorta primlerinin matrahında işçi ücretlerinin esas alınması sonucunda; emek yoğun işletmeler cezalandırılmış, işletmelerin merkezileşmesi ve otomasyona gitmeleri özendirilmiş olmaktadır. Bu ise istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca sigortasız işçi çalıştırma eğilimi artmaktadır (Güzel; Okur,2004,s.59).

Sosyal güvenliğin bir başka ekonomik amacı ise zorunlu tasarrufun gerçekleşmesidir. Çünkü bu sistemde primin ödenmesi yasal bir zorunluluktur. Böylece belirtilen uygulama ile sosyal güvenlik zorunlu bir tasarruf kuruluşu şekline bürünmektedir. Tasarruf amacı ile ilişkili olarak ortaya çıkan bir diğer ekonomik amaç ise, yatırımdır. Ekonomide sosyal güvenlik kurumlarının oluşturduğu fonlar kadar tasarruf yapılması söz konusudur. Bu fonlar, yani tasarruflar uygun yatırımlara yöneltilirse, önemli bir kaynak yaratılmış olmaktadır. Sosyal güvenlik fonları uzun dönemli fonlar olarak, hükümetlerin yapmayı planladıkları uzun dönemli sonuçları gelecekte görülecek reformları finanse etmede kullanılabilir. Böylece, sağlık, eğitim gibi alanların finansmanının bütçeden karşılanmasının da önüne geçilmiş olur. Aynı şekilde bu fonlar, “ipoteğe dayalı konut finansmanı” için de düşünülebilir.

Sosyal güvenlik sistemlerinin özel tasarrufları azalttığı görüşü, daha çok ABD ekonomisi için yapılmış olan çalışmalarda görülmektedir. Bu görüş ve benzerlerini dayanak noktası olarak alan ve sosyal güvenlik sistemlerinin özelleştirilmesini savunan neo-liberal yaklaşımların çok başarılı olamadıkları çeşitli örneklerle görülebilmektedir (örnek Şili sosyal güvenlik reformu). Sosyal güvenlik sistemlerinin özelleştirilmesinden beklenen yararın ortaya çıkmadığı görülmektedir (Özşuca,s.42). Bu nedenle sosyal politikalar bağlamında sosyal güvenlik sisteminin özelleştirilmesi uygulamalarının dikkate incelenmesi gerekmektedir.

3. Sosyal Güvenlik ve Özel Tasarruflar:Teorik Tartışmalar

Sosyal güvenlik sisteminin tasarruflar üzerindeki etkilerinin çalışma, tasarruf ve emeklilik tercihlerinde belirleyici rol oynaması ve zorunlu tasarrufların isteğe bağlı tasarruflar üzerindeki etkisi hakkında birbirinin karşısında olan görüşler mevcuttur. Bu konuda ortaya konulan fikirler tarihi gelişimi içinde incelendiğinde, ilk çalışmaların

odak noktasını oluşturan konunun sosyal güvenlik kesintilerinin tasarruflar üzerindeki etkisi olduğu görülmektedir. Daha sonraları ise ilgi alanı sigortalılara sağlanan imkanlar ve bunların etkilerine kaymıştır. Ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerinin tasarruf üzerindeki etkilerini araştıran panel çalışmalardan bir tanesinde fonlu sistemin kullanıldığı ülkelerde tasarrufun arttığına dair bir kanıt rastlanmamıştır (Samwick, 1999,s.3). Bu noktada sosyal güvenlik sistemleri hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse, sosyal güvenliğin finansmanında temel olarak dağıtım (paygo) ve fonlu (Fuly funded) olmak üzere iki sistem bulunmaktadır. Bunlardan dağıtım sisteminde, belirli dönemde ödenmesi gereken sosyal güvenlik harcamaları aynı dönem içerisinde elde edilen gelirle karşılanırken, fonlama sisteminde, cari yıl içinde ödenecek emeklilik faydalarının bugünkü değeri tahmin edilir ve bu tutarı karşılayabilecek kadar fon ayrılır. Dolayısıyla fonlama sisteminin dağıtım sisteminden farkı beklenen risklerin ileride doğuracağı ödemeleri karşılayabilmek için bir fon oluşturulmasıdır (İzgi,2004,s.19).

Bu alandaki önemli görüşlerden birine göre, zorunlu ve isteğe bağlı tasarruflar arasındaki ikame etkisinden dolayı, sosyal sigorta kesintilerinin bireysel tasarrufları azaltıcı etkisi olmaktadır. Yaşam süreci hipotezi temel alınarak ifade edilen bu görüşe göre, bireylerin hayatı çalışma dönemi ve emeklilik dönemi olarak iki dönemden oluşmakta ve bireyler bu iki dönemdeki tüketimlerinden aldıkları faydayı maksimize etmek ve eşitlemek istemektedirler. Bireylerin karşı karşıya olduğu yaşam boyu bütçe kısıtı altında bu maksimizasyon probleminin çözümünün ortaya çıkardığı sonuca göre, bireyler çalışma yıllarında tasarruf edip bu tasarruflarını da emeklilik yıllarında tüketmektedirler. Bu durumda, sosyal sigorta programları dolayısıyla ücretlerden yapılan kesintiler, yapılacak olan bireysel tasarrufların yerine geçmektedir. Bu ikamenin birebir olması için sosyal sigorta sisteminde toplanan fonların yönetimi sonucunda yatırılan primlerin zaman değerinin korunuyor olması gerekmektedir. Böylece sosyal sigorta sisteminin emeklilik sırasında ödeyeceği miktar da bu dönemdeki tüketimi finanse edecektir. Fon yönetimi sonucunda primlerin zaman değerinin korunduğu varsayımı gevşetilecek olursa, bireysel tasarruflardaki düşüş bire bir oranında olmayacaktır. İleride ödenecek miktarın bugünkü değeri sosyal sigorta kesintilerinden az olursa bu, bireyin bütçe kısıtını daraltacak, böylece bireyler her yıl daha az tüketecek ve bu da tasarruflardaki azalmanın daha düşük olmasına yol açacaktır (Feldstein,1980). Feldstein'a göre, bazı durumlarda sosyal güvenlik sisteminin sağladığı imkanlar bireyleri erken emekliliğe teşvik etmekte ve bu da tasarruf eğilimini arttırmaktadır. İkame etkisi aşağıda sayılan dört nedenden ötürü zayıflayabileceği için, emekliliği teşvik etkisi yüksek olabilmektedir .Sosyal sigorta fonlarında toplanan tasarrufların, özel tasarrufların aynen yerini almasını ve dolayısıyla ikamenin birebir olmasını engelleyen sebepler şunlardır (Feldstein,1980,s.4):

1. Sosyal sigorta fonları, likit olmadıkları, devredilemedikleri ve miras bırakılamadıklarından dolayı özel tasarruflardan farklılık göstermektedir.
2. Emeklilik döneminde sürekli aylık gelir sağlamasından dolayı, aynı toplam değere sahip toplu bir miktara tercih edilebilir.
3. Sosyal sigortanın sağlayacağı imkanlar peşinen yapılmış ve şartları değişmeyecek bir anlaşmaya bağlı olmayıp, yeni düzenlemelerle zaman içerisinde değişiklik gösterebilmektedir.

4. Kuşaklararası transferlerdeki isteğe bağlı değişmelerle sosyal güvenlik sisteminden kaynaklanan transferlerin etkisi zayıflayabilmektedir.

Modern tasarruf teorisi ile ilgili en önemli çalışmalardan biri, kuşkusuz yaşam süreci hipotezidir (life-cycle hypothesis). Çünkü, bu hipotez, mikroekonomik olarak rasyonel hanehalkı davranışı ve makroekonomik olarak da tasarruf oranı arasındaki önemli bağlantıyı kurmaktadır. Bu hipoteze göre, büyüyen bir ekonomide toplam tasarruf pozitifdir, çünkü genç ve çalışan nüfus sayıca tasarruf etmeyen yaşlı nüfusa göre daha fazladır. Yaşam süreci hipotezinde, bireyler hayatlarının gençlik ve yaşlılık dönemlerinde, aktif oldukları çalışma dönemine göre daha düşük tasarrufu tercih ederler. Feldstein'a göre, dağıtım sisteminin (dağıtım sisteminde belirli bir dönemde ödenmesi gereken sosyal güvenlik harcamaları aynı dönem içerisinde elde edilen gelirlerle karşılanmaktadır) iki tür etkisi bulunmaktadır; birincisi, bireyleri erken emekliliğe teşvik etmesidir. Bu etkiye teşvik edilmiş emeklilik etkisi (induced retirement effect) denmektedir. Bu etki, bireysel tasarrufu düşürmektedir, çünkü birey sosyal güvenlik sayesinde emeklilikten yoksun bir hayattan korunmuş olduğunu düşünmektedir. İkinci etki, "tasarruf ikame etkisi"dir. Bu etki bireylerin hükümetin zaten onların adına tasarruf yaptığına dair olan düşüncesidir. Bu etki teşvik edilmiş emeklilik etkisinden daha kuvvetlidir ve özel tasarrufu düşürmektedir. Feldstein ABD ekonomisi için 1972 yılında sosyal güvenlik dolayısıyla özel tasarrufun %37 oranında düştüğünü hesaplamıştır (Feldstein,1979,s.36). Feldstein ve daha sonra Alicia Haydock Munnell tarafından 1974'de kullanılan ampirik model, 1963 yılında Ando-Modigliani tarafından kullanılan yaşam süreci hipotezine dayanmaktadır. Feldstein toplam tüketimi, cari ve gecikmeli harcanabilir gelirin, kar payı, işsizlik oranı, hanehalkı serveti ve sosyal güvenlik servetinin bir fonksiyonu olarak tanımlamıştır. Munnell ise özel tasarrufu bağımlı değişken olarak almıştır.

Bir başka önemli görüş Blanchard ve S.Fischer'e aittir. Bu iktisatçılara göre, ekonominin dinamik uyarlanma (tam istihdam dengesine yaklaşma) sürecinde sosyal güvenliğin etkisi, kararlı dengenin sağlandığı durumdaki sermaye ve tasarruf düzeyini düşürücü yödedir. Dağıtım sistemine göre finanse edilen bir sosyal güvenlik sisteminde, sosyal güvenlik primleri özel tasarrufları düşürmektedir. Bu azalmanın bire birden az mı, yoksa çok mu olduğu ise, faiz oranları ile nüfus büyüme oranları arasındaki ilişkiye bağlıdır. Pareto optimalite kriteri kullanıldığında sosyal güvenlik öncesi, faiz oranı nüfus büyüme oranından küçük ise, sosyal güvenlik refah arttırıcıdır. Büyük ise sosyal güvenlik refahı arttırıcı değildir (Blanchard;Fischer,1990,s.112-113). Çünkü ilk kuşak, sonraki kuşakların bedelini ödeyeceği pozitif bir transferle başlamaktadır.

Gençlerden yaşlılara doğru olan transferler, üretim büyümesi üzerinde negatif bir etkiye sahiptir ve özel tasarrufları düşürmektedir. Bu azalma, makro düzeyde toplam yatırımların azalmasına ve üretkenliğin büyüme hızında azalmaya yol açmaktadır. En popüler sosyal güvenlik politikalarından biri olan vergilerin arttırılması durumunda, orta yaşlı nüfusun geliri azalmakta, yaşlı neslin eline geçen emekli ödemeleri artmaktadır. Ekonomide ajanlar daha fazla emeklilik ödemesi almayı ümit ettiklerinde, daha az

tasarruf etmektedirler (Wigger, 1998,s.625). Sosyal güvenlik ve özel tasarruflar ilişkisini inceleyen kesit analiz (cross section), zaman serisi analizleri (time series analysis) ve ülkelerarası karşılaştırmalarda (cross-country analysis) ise pozitif ve negatif sonuçlar elde edildiği görülmektedir (CBO,1998,internet sitesi).

Bir başka grup çalışma ise, kuşaklararası transferler (overlepping generations) bağlamında yaşam süreci teorisinin bir başka uzantısını oluşturmaktadır. Robert Barro (1974), Levis Kochin (1974) ve Merton Miller ve Charles Upton (1974) tarafından yapılan bu çalışmalarda aktüeryal olarak dengeli bir sosyal güvenlik sisteminin özel tasarruflar üzerinde bir etkisi olmadığı savunulmaktadır (Feldstein,1979,s.9). Bu görüşe göre de, sosyal güvenliğin ortaya çıkması ya da varolan sosyal güvenlik programının değiştirilmesi ile , özel kuşaklararası transferler (miras olgusu) üzerinde nötrleyici bir etki ortaya çıkmaktadır. Bu görüşe göre aşağıdaki varsayımların geçerli olduğu kabul edilmektedir:

1. Aileler çocuklarına miras bırakmayı planlamaktadırlar.
2. Aileler emeklilik dönemlerinde çocuklarından mali destek almaktadırlar.
3. Her yönde önceden planlanmış bir miras olgusu olmaması halinde bir köşe çözümünün var olduğu kabul edilmiştir (Feldstein,1979,s.9).

İlk olarak Barro tarafından oluşturulan birinci varsayım düşünüldüğünde, yaşlı kuşak genç kuşağa miras bırakarak optimal bir yaşam süreci patikası seçer, çünkü genç kuşağın faydası ile yaşlı kuşağın faydası iç içe geçmiş durumdadır. Sosyal güvenlik ödemelerinde bir artış gençlerden yaşlılara doğru olan transferleri arttıracak bir etki bırakmaktadır. Bu durum, genç kuşağa bırakılan mirasın net değerini düşürerek yaşlı kuşağın başlangıç dengesini bozar. Bu durumu dengelemek için, yaşlı kuşak, genç kuşağın ödeyeceği ek vergiyi dengelemeye yetecek kadar olmak üzere, bırakacağı mirası arttırmalıdır. Çünkü yaşlanma olgusu nedeniyle gelecek kuşakların finanse etmesi gereken emekli kuşak sayıca görece olarak artmış olacağından sosyal güvenlik vergilerinin artırılması gerekecektir. Artan likit miras ise, azalan tasarrufu nötrleyecektir. Süreç gerçekte daha karmaşıktır. Çünkü her gelecek kuşak kendisinden bir önceki kuşağın ödeyeceği emeklilik ödemelerini almaktadır. Ancak reel sermayenin reel getiri oranı sosyal güvenlik vergilerinin getiri oranını aşarsa, sosyal güvenlik altında her bir gelecek kuşak bugünkünden daha kötü durumda olacaktır. Başlangıç dengesinin değişebilmesi için yaşlı kuşağın mirası artırarak gelecek kuşaklara yıllık ödeme bazında aradaki farkı bir tazminat olarak ödemesi gerekmektedir. Barro'ya göre, bu ekstra tasarruf, aksi takdirde yaşlı kuşağa yapılacak emeklilik ödemelerinden doğan azalmış tasarrufu nötrleyecektir.

İkinci olarak, yaşlı kuşakların kendi çocuklarından aldıkları mali destek ve hediyeler genellikle gelir düzeylerine göre düşük ve büyük bir çoğunlukla resmi yoksulluk sınırının altında kalmaktadır (Feldstein,1979,s.12). Bu nedenle dominant strateji, ne miras olgusu ne de ailelerin desteklediği bir köşe çözümü olmaktadır. Bunun yerine aileler, kendi emeklilik tüketimlerini finanse etmek için tasarruf etmeyi ve emeklilik ödemeleri arttırıldığında da tasarruflarını azaltmayı tercih etmektedirler. Sözü edilen köşe çözümü, özel kuşaklararası transferlerin sosyal güvenliğin tasarruf

üzerindeki etkisini kapattığı noktada önem kazanmaktadır. Ayrıca teşvik edilmiş emeklilik etkisi ve aileler ile onların çocukları arasındaki transferlere ek olarak, sosyal güvenliğin özel tasarruf üzerindeki baskılayıcı etkisini kapatan bir üçüncü özel davranış yolu ortaya çıkmaktadır. Köşe çözümünden de kastedilen de budur. Sonuçta yaşam boyu bütçe kısıtını değiştirdiği için yaşam boyu tüketim ve tasarruf davranışını da değiştirmektedir.

Sonuç olarak sosyal güvenlik sisteminin tasarruflar ve özel tasarruflar üzerindeki etkileri ile ilgili olarak günümüze kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde en azından dört olası sonucun ortaya çıktığı söylenebilir . Bunlar:

1. Emeklilik serveti (pension wealth; emeklilik serveti hesaplanırken emekliler için emekli ödemelerinin sabit bir yılın rakamları ile değeri hesaplanmaktadır) özel birikimlerin ikamesi olarak görülüyorsa, emeklilik servetinde bir artış olduğunda emeklilik servetinin özel servetin ya da özel tasarrufun yerini alması söz konusu olacaktır.
2. Artan emeklilik sürelerine bağlı olarak bu süredeki tüketimi finanse edecek hanehalkı tasarrufunda bir artış olacaktır. Bu da “güdülenmiş emeklilik etkisi” olarak adlandırılmaktadır (Feldstein,1979,s.4).
3. Kuşaklararası transferler bağlamında düşünüldüğünde, gelecek kuşaklara ilişkin ihtiyatlılık nedeniyle artan sosyal güvenlik vergilerini finanse etmek için miras amaçlı özel tasarrufta artış olacağı savunulmaktadır (Barro, 1974).

2.1. Ekonometrik Model

Bu çalışmada sosyal güvenliğin Türkiye için, özel tasarruflar üzerindeki etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Kurulan model, tek denklemlilik bir regresyon modelidir. 1972-2003 yıllarını kapsayan dönemde yıllık bazda bir zaman serisi veri seti oluşturulmuştur. Bu dönemin ele alınma nedeni Türkiye’de sosyal güvenlik kurumlarına yatırılan primler ile ilgili güvenilir veri setinin bu tarihten sonra bulunabilmiş olması nedeniyledir. 1950-1972 arası dönem dikkate alınacak kadar büyük olmadığı için 1972’den başlanmıştır. Model, reel özel tasarrufların (RTAS) bağımlı; reel özel harcanabilir gelir(RYD), reel sosyal güvenlik primleri (RPRİM) ve işsizlik oranlarının (İO) bağımsız değişken olarak alındığı bir modeldir. Değerler 1987=100 bazlı gsmh deflatörü ile reelleştirilmiştir. Kurulan regresyon modeli Munnell’in değişik şeklidir (Munnell,1974,s.62-65) . Buna göre regresyon denklemi:

$$RTAS_t = f(RYD_t, RPRİM_t, İ.O_t, \epsilon_t)$$

RTAS: reel özel tasarruf

RYD:reel özel harcanabilir gelir

RPRİM:reel prim ödemeleri

Öncelikle serilerin durağanlıkları araştırılmıştır. Buna göre tasarruf serisinin birim kök testi yapılmıştır(p=0,0001). Tasarrufun 2. derecede farkı alınmış ve t-testi

anlamli çıkmıştır. Harcanabilir gelir serisinin birim kök testi yapılmıştır (p=0,0001) Prim serisinin birim kök testi yapılmıştır (p=0,0188). İşsizlik oranı serisinin birim kök testi yapılmıştır (p=0,0005). Logaritmik büyüme, oransal ve mutlak değişmeler bazında bakıldığında özel tasarruflar ile reel harcanabilir gelir, reel prim harcamaları ve işsizlik oranları arasında aynı yönlü ilişki çıkmıştır. Bunlardan reel harcanabilir gelir ve tasarruflar serisi arasındaki ilişki istatistiki olarak çok anlamlı iken, tasarruflar ve prim serisi istatistiki olarak çok anlamlı değildir. Bunun nedeni özel tasarrufların oranı içerisinde primlerin payının nisbi olarak çok düşük olmasıdır. ABD gibi gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında bu oran Türkiye’de çok düşüktür. Bu nedenle sosyal güvenlik primlerine bireyler tarafından yapılan ödemelerin özel tasarrufu baskılayıcı etkisi yoktur.

2.2 Veri Seti

Eşitliklerdeki **Toplam Özel Tasarruf Değişkeni (TAS)** değişkeni Türkiye’de toplam reel özel tasarrufları göstermektedir. Bu değişken, aşağıdaki sınıflandırmaya göre menkul değerler tasarrufu artı gayrimenkul değerler tasarrufu artı emeklilik tasarrufları toplamından tüketici kredileri çıkarılarak bulunmuştur.

1. Menkul Değerler Tasarrufu:

- Tasarruf mevduatı (vadeli+vadesiz)
- Tahvil+bono stoku (devletin iç borçlanma senetleri)
- Hisse senedi ihraçları (borsa içi ve borsa dışı şirketlerin sermaye arttırmalarıdır)
- Özel şirket tahvilleri
- Finansman bonusu
- Varlığa dayalı menkul kıymet
- BB/BGB: Banka bonusu ve banka garantili bono
- KZOB:kar ve zarar ortaklığı belgesi
- MKYF-KB:Menkul kıymet yatırım fonu katılma belgesi
- YYF_KB:Yabancı yatırım fonu katılma belgesi
- GS:Gayrimenkul sertifikası
- GOS:gelir ortaklığı senedi

2. Gayrimenkul Değerler Tasarrufu

- Hane
- Apartman
- İşyeri

3)Emekliliğe Yönelik Tasarruflar

- Sosyal güvenlik kurumları prim gelirleri (SSK,Bağ-Kur,ES)
- Türkiye’deki yerli ve yabancı hayat sigortası şirketlerinin hayat branşı prim gelirleri.

4) (-) Tüketici Kredileri

Tüketici kredileri, yukarıdaki üç grubun toplamından çıkarılmıştır. Bankalar Birliği’ne bilgi veren 30 bankanın verilerini içermektedir. İlgili yıllar içerisinde verilen

tüketici kredileri dövize endeksli olarak verilen tüketici kredilerinin piyasa değerleri toplamıdır.

Menkul değerler tasarrufu içerisinde devletin iç borçlanma senetleri olarak tahvil ve bono stoku yurt genelinde ele alındığından dolayı, ayrı ayrı kurumların ve hanehalkının yatırım fonları portföyü mükerrerlik olmaması amacıyla dikkate alınmamıştır. Menkul değerler, değişik yıllarda devreye girme özelliği göstermektedir. Örneğin, özel şirket tahvilleri, finansman bonosu, gelir ortaklığı senedi gibi uygulamalar, 1986-1998 döneminde ağırlıklı olarak tercih edilirken, menkul kıymet yatırım fonu katılma belgesi ile yabancı yatırım fonları katılma belgesi gibi uygulamaların 1997 yılından itibaren yaygınlaşarak görülmektedir. Bu dönemsel hareketlerin veri üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Altın tasarrufları çok küçük olduğu için dikkate alınmamıştır. Menkul değerler tasarrufu verileri SPK'nın aylık bültenlerinden (SPK aylık istatistik bültenleri, 2004 yılı), gayrimenkul tasarrufu ve emekliliğe yönelik tasarruflar DİE'nin istatistik kaynaklarından (DİE İstatistik Göstergeler), tüketici kredileri tüketici kredileri konsolide raporundan alınmıştır.

3. Sonuç ve Değerlendirmeler

Bu çalışmada Munnell'in (1974) kullandığı regresyon formuna benzer bir doğrusal regresyon denklemi oluşturularak Türkiye için 1972-2003 döneminde sosyal güvenliğin özel tasarruflar üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Sonuçlar, sosyal güvenlik primlerinin özel tasarrufları pozitif olarak etkilediğini göstermektedir. İlişkinin yönü pozitifdir. Harcanabilir gelir ve tasarruf ilişkisi çok anlamlı iken, özel tasarruf prim ilişkisi çok anlamlı değildir. Bunun nedeni ülkemizde sosyal güvenlik primlerinin özel tasarrufun içerisindeki oranını çok düşük olması ve gerçeği tam olarak yansıtmaması nedeniyledir. Literatüre bakıldığında yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun ABD ekonomisi için olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak tasarruf oranlarının nisbi olarak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olması nedeniyle sonuçlar istatistiki olarak daha anlamlı çıkmaktadır. Ayrıca ABD gibi gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfus daha fazla olduğundan özel tasarruflar düşük çıkmaktadır. Feldstein net etkinin, bireyin emeklilik ve çalışma tercihlerine bağlı olarak sosyal güvenlik kesintilerinin özel tasarruf ile ne ölçüde ikame edilebildiğine bağlı olarak değişeceğini belirtmiştir(Feldstein,1979,s.12).

Bu konuda zorunlu ve gönüllü tasarruflar arasındaki ilişki önem kazanmaktadır. Zorunlu tasarrufların artması durumunda bireyler bir şekilde gönüllü tasarruflarını azaltmayı tercih edebilmektedirler. Bu durumda emeklilik sisteminin zorunlu ayağındaki sermaye artarken, gönüllü ayaktaki sermaye düşmektedir. Dolayısıyla pozitif tasarruf etkisi, gönüllü uzun dönem tasarruf davranışı, ekonomideki varlık birikiminin durumu ve borçlanma fırsatlarının sınırlılığı gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir.Yapılan çalışmalara bakıldığında sonuçların varsayımlara göre değiştiği görülmektedir. Söz konusu ülkenin emeklilik finansman biçimi ve gönüllü tasarrufların dışlanması konusundaki varsayımlar, sonuçların boyutunu önemli ölçüde değiştirmektedir.

KAYNAKLAR

- Barro, R.,1974, Are Government Bonds Net Wealth?, Journal Of Political Economy November/December, (vol.82, no.6,pp:1095-1117).
- Blanchard,O.J, Fischer,S,1990, “*Lectures On Macroeconomics*”, The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England, (pp:112-113).
- Congressional Budget Office,1998, internet sitesi.
- Çelikoğlu,İlyas,1994,”Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Finansman Yöntemleri ve Türkiye Uygulaması”, DPT, Ankara,144s.
- Çubuk, Ali,1983, “*Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik*”, Gazi Üniversitesi, (Yayın No: 21, s.165), Ankara.
- DİE, İstatistik Göstergeler, 1923-1992.
- Feldstein,M, 1979, The Effect Of Social Security On Saving, Social Security Bulletin, May 1979, (Vol.42,No:5,pp:36-39).
- Feldstein, M,1980, Social Security, Induced Retirement, And Aggregate Capital Accumulation: A Correction And Updating, NBER WP:579,s.4.
- GÖNENCAN, Z, 1992, Sosyal Güvenlik-506 Sosyal Sigortalar Kanunu ve Değerlendirilmesi, Öz İplik-İş, (’91 Yılı Eğitim Seminerlerimiz ,s.358), Ankara.
- Güzel,A;Okur,A.R,2004,”*Sosyal Güvenlik Hukuku*”, Beta Yayınları 10. Baskı, s.59.
- İzgi,B.B,2004,”Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Dünyadaki Gelişimi, Tasarruflar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye’de Durum”, Doktora Tezi,Çukurova Üniversitesi,SBE,s.19.
- Koç,M, 2005, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Müfettişi, İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi internet sitesi.
- Munnell,A.H,1974, “*The Effects Of Social Security On Personal Saving*”, Cambridge, MA:Ballinger,s.62-67.
- Özşuca,Ş,2003,”Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi”,(Cilt:58,Sayı:2,s.42).
- Samwick,A.A., 1999, “Is Pension Reform Conducive To Higher Saving?”,s.3.
- SPK, Aylık İstatistik Bültenleri,2004 yılı.
- T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:1529,2003,”*İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku*”, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:812, Editör:Prof Ömer Zühtü Altan,Eskişehir,s.253.
- TOSYÖV (Türkiye Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticileri Vakfı), KOBİ’ler ve Sosyal Güvenlik (2), 1994, Ankara, S.19
- Wigger,B,1999, “Pay-As-You-Go Public Pensions In A Model Of Endogeneous Growth And Fertility “,(Journal Of Population Economics 12:pp:625).

Ek : Kullanılan Veriler (1987=100)

Yıl	Yd (milyar TL)	Tas (Milyar TL)	İşsizlik Or. (%)	Prim (Milyar TL)
1972	245	71	6,3	12
1973	261	74	6,8	13
1974	283	72	7,3	14
1975	284	79	7,6	17
1976	312	81	9	19
1977	329	85	10	22
1978	335	80	10,1	22
1979	336	52	8,9	20
1980	351	79	8,3	14
1981	351	87	7,3	15
1982	363	102	7,2	17
1983	390	116	7,9	19
1984	531	132	7,8	18
1985	548	137	7,3	18
1986	581	152	8,1	19
1987	648	172	8,5	24
1988	658	176	8,7	24
1989	672	191	8,9	29
1990	705	205	8,2	38
1991	506	225	7,9	41
1992	531	279	8,1	43
1993	883	292	7,8	41
1994	821	283	8,1	31
1995	896	306	6,9	28
1996	975	400	6	40
1997	1.017	448	6,4	51
1998	1.081	490	6,3	53
1999	1.046	612	7,7	59
2000	1.105	627	6,6	67
2001	1.043	628	8,5	74
2002	1.086	617	10,6	87
2003	1.134	723	9,5	119

Kaynak: HM web sitesi, DİE İstatistik Yıllıkları, SPK Aylık Bültenler, Bulutay, T. (1995), "Employment, Unemployment and Wages In Turkey", ILO.

Oransal Değişmeler

Bağımlı Değişken: @PCH(RTAS)

Yöntem: En Küçük Kareler

Örneklem (uyarlanmış):1973-2003

Gözlem Sayısı:31

Değişken	Katsayı	Std.Hata	t-istatistiği	Olasılık
Sabit	0.010753	0.032739	0.328440	0.7451
@PCH(RYD)	1.266575	0.188629	6.714625	0.0000
@PCH(RPRİM)	0.027878	0.181459	0.153634	0.8790
@PCH(IO)	0.219257	0.239974	0.913668	0.3690
R kare	0.625664	Ort.bağımlı değişken	0.092485	
Uyarlanmış R Kare	0.584071	Bağımlıdeğ.Std sapması	0.230572	
Regresyonun std hatası	0.148702	Akaike info kriteri	-0.853837	
Hata kareleri toplamı	0.597028	Schwarz kriteri	-0.668807	
Log likelihood	17.23448	F-istatistiği	15.04256	
Durbin-Watson istatistiği	2.185369	Olasılıklı F istatistiği	0.000006	

Mutlak Değişmeler

Bağımlı Değişken:D(RTAS)

Yöntem: En Küçük Kareler

Örneklem (uyarlanmış):1973-2003

Gözlem Sayısı:31

Değişken	Katsayı	Std.Hata	t-istatistiği	Olasılık
Sabit	96.16167	405.3234	0.237247	0.8143
D(RYD)	0.240626	0.043482	5.533956	0.0000
D(RPRİM)	0.131333	0.710150	0.184936	0.8547
D(IO)	446.5436	404.8729	1.102923	0.2798
R Kare	0.532754	Ort Bağımlı değişken	872.7899	
Uyarlanmış R Kare	0.480838	Bağımlı değ std sapması	2660.028	
Regresyon Std Hatası	1916.627	Akaike info kriteri	18.07444	
Hata kareleri toplamı	99183431	Schwarz kriteri	18.25947	
Log likelihood	-276.1538	F-statistic	10.26181	
Durbin-Watson istatistiği	2.317694	Olasılıklı F istatistiği	0.000111	

